Les polítiques de paisatge a Catalunya i a Europa

JOAN NOGUÉ / PERE SALA > TEXT

Un recent estudi d'opinió impulsat per l'Observatori del Paisatge de Catalunya i realitzat a la Regió Metropolitana de Barcelona conclou que un 12% dels ciutadans d'aquesta regió prefereixen canviar el recorregut diari habitual per anar a treballar, a comprar o a estudiar, encara que hi dediquin més temps, per tal de poder gaudir d'un paisatge de més qualitat, ja sigui el de la seva ciutat (Barcelona, Terrassa o Mataró) o el dels seus entorns. Disposem d'altres dades que confirmen que la cultura paisatgística va a l'alça a casa nostra.

Durant els últims tres anys, als mitjans de comunicació escrits de Catalunya s'han incrementat gairebé en un vint-i-cinc per cent les cròniques, opinions i reportatges que tenen el paisatge com a tema central. La premsa de les comarques gironines (*El Punt*, el *Diari de Girona* o el setmanaris *Empordà* i *Diari de la Garrotxa*, entre molts d'altres) és una de les principals mostres d'aquest increment. Però també la conscienciació ambiental dels darrers anys, que ha beneficiat indirectament el paisatge, o una major sensibilitat per part de determinats grups socials capaços de crear opinió (dimensió en la qual les comarques gironines són capdavanteres) palesen aquesta tendència.

Tot plegat, òbviament, és resultat d'una constatació, avui ja reconeguda per tothom: el deteriorament dels paisatges catalans i la pèrdua dels seus valors i de la seva idiosincràsia al llarg de les darreres dècades com a conseqüència de la dispersió de l'espai construït i d'un creixement urbanístic desorganitzat, espacialment incoherent, desordenat i deslligat dels assentaments urbans tradicionals, juntament amb la implantació de determinats equipaments i infraestructures no gaire ben integrats en l'entorn immediat. Entre tots, i a vegades sense adonar-nos-en, hem generat uns paisatges mediocres, dominats cada cop més per la banalitat i l'homogeneïtat, afavorides també per altres fenòmens com l'abandonament del camp, la mecanització de l'agricultura o el monocultiu turístic en determinats indrets del país.

Si és cert, com diuen, que el paisatge és un magnífic indicador del nivell cultural i de la qualitat del territori d'un país, així com un signe de civilitat, Catalunya, en el seu conjunt, no queda gaire ben parada. Els països cultes, civilitzats i educats solen gaudir d'uns paisatges harmònics i ben ordenats. I no ens referim només als paisatges naturals o d'escassa incidència antròpica, sinó també als paisatges humanitzats, ja siguin rurals o urbans. I això és així perquè en aquests països s'ha entès i s'ha assumit des de fa temps que el paisatge té una dimensió cultural, patrimonial i d'identitat excep-

>> Filera de plàtans a l'entrada del poble d'Orfes.
FOTO: OBSERVATORI DEL PAISATGE DE CATALUNYA.

>> Panoràmica de la Selva de Mar des de la carretera que uneix Sant Pere de Rodes amb el Port de la Selva.
FOTO: JORDI PUIG.

cional, sense que això impliqui deixar d'intervenir-hi i de modificar-lo.

El marc europeu d'actuació: el Conveni Europeu del paisatge

No tot, però, està perdut. Si bé estan en risc, molts paisatges mantenen encara intactes els seus valors, i en aquells que han patit els efectes de l'abandó i d'una actuació desafortunada encara s'hi pot actuar i refer en bona mesura la situació. Disposem, per fi, de marcs normatius d'àmbit nacional i internacional que ens doten d'eines i d'instruments per actuar decididament en aquesta direcció. En l'àmbit europeu, la principal referència és el Conveni Europeu del paisatge, aprovat a Florència l'any 2000, que marca el camí que han de seguir els estats i les regions per fomentar la conservació i millora de l'extraordinària varietat i riquesa de paisatges europeus, sobretot els més degradats. Aquest acord reconeix que un entorn atractiu, afable i harmoniós genera una agradable sensació de benestar, que augmenta notablement la qualitat de vida dels ciutadans.

Si bé estan en risc, molts paisatges mantenen encara intactes els seus valors

>> Centre de documentació de l'Observatori del Paisatge de Catalunya, amb seu a Olot. FOTO: OBSERVATORI DEL PAISATGE DE CATALUNYA.

El Conveni, que té com a àmbit d'aplicació els 46 estats membres del Consell d'Europa, és a dir, més de 800 milions de persones, i que ja disposa de la ratificació de 26 estats, inclòs, des de fa pocs mesos, l'Estat espanyol, posa deures als estats membres. Val la pena destacar-ne dos: en primer lloc, el paisatge s'ha de convertir –per primera vegada– en un criteri fonamental en l'elaboració dels plans territorials i urbanístics, així com en les iniciatives culturals, agrícoles, econòmiques o altres que puguin tenir una incidència directa o indirecta sobre el paisatge; la segona obligació significativa que tenen els governs que ratifiquen l'esmentat Conveni és adoptar procediments que garanteixin la participació institucional i social en l'aplicació de les polítiques paisatgístiques. És tanta la rellevància que ha adquirit aquest Conveni que es faria difícil imaginar avui dia una iniciativa de recerca, docent, professional, política o legislativa en matèria de paisatge que no s'inspirés en aquest document.

Les polítiques de paisatge a Catalunya

Quina repercussió ha tingut a Catalunya l'aprovació del Conveni Europeu del paisatge? Per començar, cal destacar que el desembre de 2000, tot just dos mesos després de la seva aprovació a Florència, el Parlament de Catalunya va aprovar la seva adhesió al Conveni. Era un primer pas que reflectia l'interès de la principal institució del país en la conservació i millora del paisatge. Però els principals passos es van dur a terme amb la creació, l'any 2004, d'una direcció general amb objectius específics en matèria de paisatge –la Direcció General d'Arquitectura i Paisatge, dependent del Departament de Política Territorial i Obres Públiques (DPTOP)–; el naixement, a final d'aquell mateix any, de l'Observatori del Paisatge de Catalunya, i l'aprovació, l'any següent, de la Llei de protecció, gestió i ordenació del paisatge.

La promulgació de la Llei del paisatge fou molt oportuna i representà una alenada d'aire fresc que permet encarar el futur amb optimisme. Abans d'aprovar-se, érem lluny dels països europeus més conscienciats en aquesta temàtica, com França, que disposa des de 1993 d'una Llei del paisatge, de la qual deriva la creació de l'interessant Consell Nacional del Paisatge, el desembre de 2000; o com el Regne Unit, que disposa d'organismes regionals encarregats de vetllar per la protecció i gestió del paisatge (l'English Heritage, l'Scottish Natural Heritage o Natural England); o com Holanda, que el 1992 va sotmetre públicament a discussió un atrevit document polític

>> ***Feixes d'oliveres a Cadaqués.*** *FOTO: JORDI PUIG.*

en el qual es marcaven les directrius bàsiques de planificació del paisatge holandès per als següents 30 anys; o com Suïssa, un país que menciona el paisatge en la seva Constitució i que el 2004 va aprovar l'estratègia Paysage 2020.

La Llei del paisatge de Catalunya es va aprovar amb l'objectiu de fer compatible el desenvolupament econòmic i urbanístic amb la qualitat de l'entorn, atenent els seus valors patrimonials, culturals, socials i econòmics, i posa l'èmfasi –molt encertadament– en la importància de conèixer el nostre paisatge, de gaudir-ne i que la societat participi conjuntament de les decisions que fan referència al seu futur. Creiem que val la pena ressaltar dos aspectes d'aquesta llei que, entre d'altres, provoquen un gir en la manera de tractar i gestionar els nostres paisatges: en primer lloc, la llei s'aplica al conjunt del territori, és a dir, no se circumscriu als paisatges excepcionals i molt singulars (com el Montseny, el cap de Creus o l'Alta Garrotxa, per posar algun exemple d'espais gironins que, per altra banda, ja tenen figures de protecció), sinó que tant és aplicable a aquests com als paisatges quotidians i degradats, siguin de l'interior o del litoral, i independentment que siguin de caràcter agrícola (com la plana de l'Alt l'Empordà), forestal (els terraprims, per exemple) o urbà i periurbà (com les ciu-

>> Alguns models d'urbanització dels últims anys contribueixen a la pèrdua del caràcter dels paisatges. FOTO: OBSERVATORI DEL PAISATGE DE CATALUNYA.

tats de Girona, Figueres o Olot i les seves perifèries); el segon element destacable és que, tot seguint l'esperit del Conveni Europeu del paisatge, la Llei no es va crear amb la voluntat només de protegir paisatges, sinó també –i sobretot– d'ordenar-los i de gestionar-los.

Amb la Llei com a base, la Generalitat de Catalunya impulsa els catàlegs de paisatge (eines útils per a l'ordenació i la gestió del paisatge des de la perspectiva del planejament territorial), les cartes del paisatge (veritables estratègies de paisatge a escala local i comarcal que impliquen poders públics i agents econòmics i socials) o el fons per a la protecció, gestió i ordenació del paisatge, destinat al desenvolupament d'actuacions paisatgístiques (en àrees urbanes, periurbanes o rurals), que rep dotacions dels pressupostos de la Generalitat i de les aportacions d'altres administracions, entitats i empreses. Aquest dossier es fa ressò en articles posteriors dels catàlegs de paisatge i de les cartes de paisatge. La Llei també desplega protocols per a la incorporació de criteris paisatgístics en la concepció i execució dels projectes i promou actuacions de millora mitjançant l'execució de projectes impulsats per la mateixa Generalitat (a través de la Direcció General d'Arquitectura i Paisatge) o a través del suport a actuacions promogudes per altres administracions o agents, sobretot ajuntaments.

Calen polítiques de paisatge decidides que incideixin directament en el planejament local

Ara bé, no es podria parlar veritablement d'una política de paisatge en majúscules sense el repte de la sensibilització i l'educació ciutadanes, imprescindible

per proveir els habitants de Catalunya d'aquella consciència de paisatge que comentàvem a l'inici de l'article i de la qual tan escassos anem. Cal dotar-nos com sigui d'eines i de recursos que puguin ser utilitzats pels educadors per fomentar la consciència sobre el paisatge. És per aquest motiu que els departaments d'Educació i de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya, juntament amb l'Observatori del Paisatge de Catalunya, han promogut el projecte d'innovació educativa «Ciutat, territori i paisatge», que incentiva el treball de l'alumnat a partir de la interpretació de dotze làmines de gran format representatives de la diversitat de paisatges de Catalunya i de les seves problemàtiques. Aquesta iniciativa té com a suport bàsic un web específic dissenyat des de l'Observatori del Paisatge.

L'Observatori del Paisatge de Catalunya

El primer resultat i el més visible de la Llei de paisatge va ser la creació de l'Observatori del Paisatge, operatiu des de l'1 de març de 2005 i concebut com l'ens d'assessorament de la Generalitat de Catalunya i de conscienciació de la societat en general en matèria de paisatge. L'Observatori del Paisatge de Catalunya es va crear, precisament, per contribuir a incrementar aquesta consciència a la qual fèiem referència més amunt, i per aconseguir una millor gestió i ordenació dels paisatges catalans, de tots els paisatges catalans: dels agraris als turístics, passant pels metropolitans. En els tres anys de vida de l'ens, l'Observatori del Paisatge s'ha convertit ja en allò que els seus promotors somniaven: un gran paraigua sota el qual es pogués aixoplugar qualsevol persona interessada pel paisatge. Una de les tasques principals de l'Observatori en aquests moments consisteix en l'elaboració dels catàlegs de paisatge de Catalunya, com el de les comarques gironines, que també es tracta en aquest dossier. A través dels catàlegs s'obtindrà per primera vegada el mapa dels paisatges de Catalunya, amb una imatge precisa de les seves característiques, el seu estat, els seus valors i les seves principals amenaces, sempre amb l'objectiu d'integrar-los tant en les polítiques d'ordenació territorial i urbanística com en les legislacions sectorials.

Una sensació de benestar

L'aprovació de la Llei del paisatge i la creació de l'Observatori del Paisatge, entre altres iniciatives, constitueixen una magnífica oportunitat per reflexionar sobre el model territorial del país i els paisatges que aquest crea. Lentament i discreta comença a fer forat la idea –encertada– que un entorn atractiu, afable i harmoniós genera una agradable sensació de benestar, que augmenta notablement la qualitat de vida dels ciutadans. És cert que la Llei del paisatge, de bracet d'una Llei d'urbanisme revisada, podia haver definit més clarament les regles del joc en el planejament urbanístic, un dels camps de batalla fonamentals on cal lliurar la guerra contra la degradació i banalització dels nostres paisatges, però també és indubtable que s'ha donat un pas endavant importantíssim que ha de continuar amb polítiques de paisatge decidides que, per una via o per una altra, incideixin directament en el planejament local, superada ja l'assignatura del planejament territorial a través dels catàlegs de paisatge. Tot adaptant un vell proverbi xinès, cal tenir molt present que les polítiques de paisatge són com una barca a contracorrent: quan no s'avança, es retrocedeix. De moment, s'avança, i molt.

>> Els blocs de pisos aïllats a Sant Pere Pescador trenquen la imatge característica de la plana de l'Alt Empordà.
FOTO: OBSERVATORI DEL PAISATGE DE CATALUNYA.

Joan Nogué *és director de l'Observatori del Paisatge de Catalunya i catedràtic de geografia humana de la UdG.*

Pere Sala *és coordinador tècnic de l'Observatori del Paisatge de Catalunya.*

PER SABER-NE MÉS
> www.catpaisatge.net